

ПРИЛОГ ЗА БИОГРАФИЈУ АРСЕНИЈА ГАГОВИЋА

Цетињски ђакон Филип Радичевић је још 1887. изјавио да ће писати о манастиру Пиви у Херцеговини и њеном архимандриту Арсенију Гаговићу.¹ И заиста, он је писао о манастиру Пиви, па и други.² Божо Ђ. Михаиловић је недавно покушао да даде једну монографију о манастиру Пиви,³ али и овога пута овај проблем није коначно решен, јер није искоришћена сва грађа до које се може доћи. Међутим, до сада, не само Радичевић већ ни други нису описали живот и рад архимандрита Арсенија Гаговића, ове заслужне личности с краја XVIII и почетка XIX века која је учествовала у припремама Карађорђевог устанка и у покрету и борбама херцеговачких племена на страни устанка, на чију је просветитељску и слободарску мисију недавно указано.⁴

¹ Јавор (Н. Сад) 1887, 573.

² Филип Радичевић, *Српске старине Пивског манастира*, Јавор (Н. Сад) 1885, 1298—1299, 1331—1338; исти, *Старине Пивског манастира*, Јавор 1887, 557—558, 572—573; исти, *Србуље и старине Пивског манастира*, Јавор 1888, 314—315; исти, *Успенска икона (цинкорез) Пивског манастира*, Просвјета (Цетиње) 1889, 189—190; исти, *Пивски манастир и његове задужбине*, Просвјета 1890, 111—118; исти, *Рукописна читуља манастира Пиве*, Просвјета 1895, 626—628; Никанор Ружичић, *Пива у Црној Гори*, Глас Епархије нишке (Ниш) 1889, 330—336, 361—369, 400—402; 1900, 1—2, 150—153; 1907, 36—38, 58—61, 97—101, 127—129, 147—150, 180—187; Јошо Ф. Иванишевић, *Пивски манастир*, Просвјета 1899, 128—130; Ст. Р. Делић, *Пивски манастир*, Босанска вила (Сарајево) 1895, 282—283, 297—298; А. Јовићевић, *Манастир Пива*, Зетски гласник (Цетиње) 1933, бр. 44, 47—50; Перо Слијепчевић, *Пивски манастир*, Сарајево 1934; Ж. В. Љешевић, *Манастир Пива*, Пастирски глас (Краљево) 1937, бр. 8; др Владимир Р. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 175. Осим тога, значајни су подаци о манастиру који се налазе у Архиву САН: Вука Врчевића, *Српске јуначке народне пјесме*, књ. IV, песма „Зидање Пивског манастира“, а у Архиву Србије у Београду: Збирка Андрије Лубурића, к. VI, бр. 136, песма „Зидање Пивског манастира“; о положају манастира Пиве за време Карађорђевог устанка, подаци који се налазе у Архиву Босне и Херцеговине у Сарајеву, бр. 303, 305—309, кулпџени од Хамдије Крешевића 1950; о митрополиту Јеремији: Драг. Страњаковић, *Писмо херцеговачког митрополита Јеремије руском цару Александру I од 5. априла 1803. г.*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области (Скопље), 1, 1936, 396—404 (в. нарт писма државног канцелара митрополиту херцеговачком из 1803. у „Споменику“ СКА, 31, 1898, 98—99; писмо овог митрополита из 1804. у „Записима“ (Цетиње), 22, 1939, 354, и извештај Чарториског из 1805. у „Сборнику Русског импер. истор. общества, 82, 1891, 2), као и писма митрополита Јеремије, која се чувају у Архиву Музеја Српске прав. општине у Сарајеву (в. Гласник СЈД, 38, 1873, 187—188).

Године 1832. спомиње се игуман Пиве Леонтије Гаговић, који је 14. октобра стигао у Дубровник из здравствених разлога (Епископски архив у Котору 1832, бр. 214), а 1847. хаџи Арсеније Пивац (Срб. нов. 27. 1847).

³ Божо Ђ. Михаиловић, *Манастир Пива*, Цетиње 1966.

⁴ Коста Радовић, *Просветитељска и слободарска мисија хаџи Арсенија Гаговића*. Споне (Никшић) 1970, 91—92.

Подаци о Гаговићу налазе се растурили у литератури и у архиви-ма.⁵ На основу те грађе може се написати докторска теза. Овде дајемо само неколико података који могу бити од користи ономе који буде писао монографију о животу и раду Арсенија Гаговића.

*

Године 1803. објављена је у Будиму *Пјесн црногорска о побједи над скадарским пашом Махмутом Бушатлијом*, коју је написао Викентије Ракић. Та је песма штампана трошком хаџи-Арсенија Гаговића, који је био „архимандрит и обновитељ с[вја]тија лаври и Митрополији ерцеговачкија, зовомија Пива“, из љубави према суседима, браћи храбрим Црногорцима, „а на славу и похвалу“ Петру Петровићу, митрополиту црногорском, како стоји одмах иза наслова, а пре текста песме.⁶

*

Гаговић је, на повратку из Русије, био до средине јануара 1804. у посети код митрополита Стевана Стратимировића у Сремским Карловцима. Сачувана су два концепта писама митрополита Стратимировића од 14. јануара 1804: у првом, упућеном митрополиту херцеговачком Јеремији у манастир Пиву, Стратимировић је потврђивао пријем његовог писма и говорио му о настојањима арх. Гаговића, обавештавајући га да му по њему шаље четири освешћена антиминос; у другом писму обавештава протојереја Јована Ивелића из Рисна о послатим антиминосима. Том приликом Гаговић је добио од Стратимировића и четири

⁵ Вук Стеф. Караџић, *Скупљени историски и етнографски списи*, Београд 1898, I, 208—209; А. Пејатовић, *Списак фермана, бурунџија, хуџета итд. у манастиру Св. Тројице код Пљеваља*, *Споменик СКА*, 39, 1903, 89; Димитрије Руварац, *Биографске белешке о Турској митрополита Стефана Стратимировића из године 1803. и 1804.*, *Споменик СКА*, 39, 1903, 107—116 (в. „Прилози“ КЈИФ, 24, 1958, 280—281); Миленко Вукићевић, *Карађорђе*, Београд 1907, I, 401—402; 1912, II, 84, 634; др Владимир Борђевић, *Црна Гора и Аустрија (1784—1814)*, Београд 1914, 92—93; Ст. М. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, *Споменик СКА*, 53, 1922, 88—116; исти, *Стевана Стратимировића митрополита карловачког план за ослобођење српског народа*, *Богословље* (Београд) 1926, 38—66; Петар I Петровић Његош, *Посланице*, *Цетиње* 1935, 81—82; др Душан Пантелић, *Београдски нашалук пре Првог српског устанка (1794—1804)*, Београд 1949, 383—387, 398—404; Душан Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, *Цетиње* 1951, 97; Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, 8602, 8795, 10415 (в. „Споменик“ СКА, 52, 1914, 107—108; 99, 1950, 70).

О архимандриту Гаговићу има грађе у преписци митрополита Петра I из 1804. и 1805. која се чува у Архиву Музеја на Цетињу [в. писмо Петра I упућено 5. VII 1809. архимандриту Гаговићу, штампано у „Подунавци“ (Београд) 10. XII 1848].

⁶ О *Песми црногорској и погибији Махмут-паше* види: Лукијан Мушицки у „Оди“ митрополиту Петру I (Новине српске 1821, бр. 6 и 7); Никола Шкерковић, *Црногорска пјесн*, *Историски часопис* (Београд), 1, 1949, 167—180; Андрија Лаиновић, *Француска штампа о Махмут-пашини Бушатлији и Црној Гори с краја XVIII в.*, *Историски записи* (Цетиње), 11, 1955, 339—344; Бранко Павићевић, *О походу Махмута Бушатлије на Црну Гору 1796*, *Историски часопис* (Београд), 6, 1956, 153—167; Владимир Отковић, *Бојеви Махмута Бушатлије у песмама гуслара, Викентија Ракића и Његоша*, *Летопис Матице српске*, 403, 1969, 362—393. Осим ове песме, објављене су и на страни друге о бојевима Црногораца (Јозо Керпотић, *Пјесма Црногорцем испевана i војводи Филип од Vukassovic pripjevana*. U Beču 1788; II Montenegro. Canti três. Di Nikolo Ivellio, Venise 1806, c'est-à-dire, *le Monténégro, poème en trois chants*, etc., etc., *Annales de voyages, de la Géographie et de l'Histoire* (Paris), 2, 1808, 387—391).

примерка *Цвјетника*, с тим да их може дати коме хоће, а осим тога добио је по један примерак ове књиге да их преда манастиру Савини и Богетићу. Гаговић је, из Дубровника 9. марта 1804, писмом известио митрополита Стратимировића да је предао послате књиге онима којима су биле намењене, као и писмо протојереју Ивелићу, приложивши уз писмо и потврде од прималаца, а њему дата четири *Цвјетника* да је поклонио Аксентију, игуману манастира Тројице, свештенику Томи Рашевцу у Барчи, свештенику Новаку Говедарици и кнезу Јовану Зимонићу у Гашком. Овом приликом препоручио је свог јермонаха, који је путовао у Русију, као и свога монаха Саву, кога је митрополит Стратимировић примио за питомца.⁷

*

Архимандрит Гаговић је јула 1811. године побегао у Карађорђеву Србију, с намером да одатле оде у Петроград. Зна се да се налазио у Јашу од 26. октобра 1811. до 8. маја 1812, где је чекао на пасош. Одавде је са грофом Марком Ивелићем отишао у Букурешт, одакле су га Руси вратили у Херцеговину са специјалним задатком.⁸ На тражење грофа Ивелића, Гаговић је 1812. са десет херцеговачких вођа: Гаврилом Шибалијом из Дробњака, Илијом Бедовићем из Мораче, Ананијем Котлицом из Колашина, Матијом Јушковићем из Никшића, Николом Н. из Мостара, Савом Кулићем из Пиве, Јакшом Гачанином из Гацка, Милићем Н. из Пљеваља, Стеваном Поповићем из Невесиња, и Милисавом Паром из Пљеваља, дошао преко Ужица у Тополу, с тим да оданде оду у Букурешт. Карађорђе их је задржао у Србији, а само гроф Ивелић и Шибалија отишли су у Букурешт, па су се после 20 дана вратили. Тада је гроф Ивелић саопштио Херцеговцима да је Француска ударила на Русију и да зато не намерава тог тренутка ратовати за ослобођење Херцеговине, па им је саветовао да се одмах врате у Херцеговину. „И тако се врате опет на Херцеговину“, пошто су се заклели на верност Русији.⁹

*

У Бечу су два пута објављени бакрорези на којима је приказан манастир Пива у Херцеговини, Успеније Богородице и други, претежно српски, светитељи, као и српски грб. Не зна се ко их је радио, само се види да је други бакрорез, уметнички иначе слабији, проистекао из првог, јер га је бакрорезац морао користити као предложак. О овим бакрорезима је писано, сваки пут само о једном, при чему се видело да се не зна да постоји и други.

„Изображеније“ манастира Пиве објављено је први пут у Бечу 15. августа 1766. У запису, на овом издању, речено је да је то „изображеније“ Пиве у време патријарха српског Василија Јовановића Бркића и митро-

⁷ Митрополитски архив у Сремским Карловцима, М. бр. 161/1804; Споменик СКА, 53, 1922, 103—108.

⁸ Споменик СКА, 53, 1922, 93—94, 107.

⁹ Вук. Стеф. Караџић, *Скупљени историски и етнографски списи*, Београд 1898, I, 208—209.

полита Стефана Радивојевића, а за игумана манастира остављено је место за упис руком. Ово је издање објављено уз новчану помоћ Мојсија Лукића,¹⁰ грађанина Новог Сада, који га је поклонио манастиру Пиви за вечни помен свој, својих родитеља и сродника „у својем отечеству“, тј. завичају Херцеговини. О њему је писано 1900. као о значајном споменику, и дат је у целини текст записа. Нађено је у Сомбору на Обзору салашу, у кући старца Саве Вукадиновића, и било је урамљено. Том приликом је писано: „Слика је на дебелом папиру руком цртана са црним тушем. На слици има више светаца, већином српских светитеља и слика манастира Пиве у Херцеговини, налик на фрушкогорски какав манастир“.¹¹ Године 1955. пронашао сам овај примерак, који се чува на Обзору салашу, у кући Илије Вукадиновића, унука Савина, али је врло оштећен од влаге и изгледао је. На њему се јасно види да није цртан руком, већ да је то отисак са бакрорезне плоче. Један такав примерак сада се налази у Галерији Матице српске у Новом Саду, и добро је очуван.

Други пут „изображеније“ манастира Пиве резано је 1804. године. Његов оригинал — бакарну плочу нашао је у манастиру Пиви такоц Филип Радичевић. Он га је описао и са њега објавио запис, нагласивши да су му калуђери причали како је са те „плоче отискивано“ „по неколико десетина“ икона на хартији и платну, па су слате и бесплатно растуране по Херцеговини.¹² Има и доказа да су постојали отисци са овога бакрореза. Године 1910. један примерак је приложен манастиру Папраћи за покој душе Јоке Петровић из Малешиха. Ту га је пронашао Ђоко Мазалић и 1938. описао, када је дао и фото-копију, која је сасвим неуспела, и цео запис на њему је прештампан, у коме је наглашено да „изображеније“ приказује лавру и митрополију херцеговачку, звану Пива, и то у време архимандрита Гаговића, обновитеља лавре, а „изживенијем“ је Петра Лучића, грађанина Новог Сада, из љубави према отаџбини — завичају свога родитеља Мојсија Лучића, и за свој, својих родитеља и сродника вечни спомен поменутој лаври поклонио и приложио.¹³

Манастир Пива није лавра, али се зато зна да је био повремено митрополитска резиденција.¹⁴ Овај манастир могао је бити седиште и тадашњег митрополита Јеремије.¹⁵ Мора да је сам Гаговић дао идеју да се манастир Пива зове „лавра и митрополија херцеговачка“, као што

¹⁰ Мојсије Лукић (1730—1791) доносио је робу из Беча. Био је имућан трговац, а његов син Петар (умро 1824) спомиње се од 1780. Радио је код оца Мојсија (Васа Стајић, *Новосадске биографије*, Н. Сад 1939, III, 16—17). Нису само Лукићи помагали манастир Пиву. Њему је Трифун Михаиловић у тестаменту 1771. оставио 12 форинти, као и другим манастирима у Херцеговини, коју је називао „отечеством“ (Васа Стајић, *Грађа за политичку историју Новог Сада*, Н. Сад 1951, 35).

¹¹ Бранково коло (Срем. Карловци) 1900, 762.

¹² Ф. Радичевић, *Успенска икона (цинкорез) Пивског манастира*, Просвјета (Цетиње) 1889, 189—190. Бакрорез је сачуван и налази се у манастиру на Цетињу, а недавно је са њега отиснуто у Београду свега неколико примерака.

¹³ Б. Мазалић, *Манастир Пива на једном старом бакрорезу*, Хришћанско дело (Скопље), 4, 1938, 444—449.

¹⁴ Др Ђоко Слијепчевић, *Хумско-херцеговачка епархија и епископи (митрополити) од 1219 до краја XIX века*, Богословље (Београд) 1939, 265. Године 1807. митрополија је била у Требињу (Споменик СКА, 53, 1922, 109).

¹⁵ Слијепчевић, *Хумско-херцеговачка епархија и епископи (митрополити) од 1219 до краја XIX века*, Богословље 1940, 35—36.

је учинио и приликом штампања о свом трошку Ракићеве песме, коју је посветио митрополиту Петру I, желећи да тиме подигне углед манастиру који је у доба Карађорђевог устанка играо значајну улогу у покрету херцеговачких племена. Ту идеју су и други подржавали, па је тако, на пример, руски изасланик у Боки Которској Степан Станковски своје писмо упућено Гаговићу 3. новембра 1806. адресирао: „Хаџи Арсенију Гаговичу, архимандриту Митрополији герцеговински у Пиви“.¹⁶

*

Није познато како је архимандрит Гаговић завршио свој живот. Он се 1812. није вратио у Херцеговину, јер је 12. децембра исте године добио пасош са којим је 1. марта 1813. стигао у Петроград.¹⁷ Он је овога пута молио да се манастиру Пиви додели помоћ која је раније била одобрена манастиру Милешевци, тј. по 35 рубаља годишње. Ова помоћ није слата Милешевци од 1735. пошто је била попаљена. Цар је 9. марта 1814. донео одлуку да се манастиру Пиви да помоћ. Кнез Голицин је 15. јула 1815. саопштио Гаговићу да може примити из касе заостале новце који нису били исплаћени манастиру Милешевци од 1735. до 1815, тј. 2.800 рубаља, као и из касе кабинета 300 червоних ради подмирења његових путних трошкова на повратку. За књиге које је тражио, дата је сагласност Св. синоду да му их може дати. Цар је 27. октобра 1816. потписао грамоту за помоћ манастиру Пиви, којом је овластио Св. синод да сваке пете године, преко посланика у Цариграду, пошаље помоћ за протеклих пет година.¹⁸

Гаговић је 17. марта 1817. био у Одеси, одакле је истога дана потврдио цару пријем грамоте.¹⁹ После тога датума губи му се сваки траг. Св. синод је на седници од 17. септембра 1817. решио да обер-прокурор предузме мере код министра финансија да се шаље пензија архимандриту Гаговићу, и да извиди ствар о послатим реткостима. Обер-прокурор је извршио ову поруку, али је гроф Марко Ивелић изјавио да он никад није никакве реткости примио од Гаговића, нити је о њима што чуо.²⁰

Азијатски департамент Министарства спољних послова Русије писао је 19. фебруара 1829. руском конзулу у Дубровнику, и том приликом га питао да ли је жив архимандрит Гаговић, где му је место боравка, а ако је умро — да ли је оставио сроднике и кога поименично.²¹

Прота земунски Јевтимије Јовановић писао је из Земуна, 17. јануара 1825, митрополиту у Сремске Карловце да су Турци пре годину дана убили архимандрита Арсенија Гаговића, а његовог сестрића, јеромонаха манастира Пиве, опљачкали. Од тога времена Гаговићев сестрић је бежао и крио се по разним местима, док није стигао у Земун, где је неко време боравио код свога сродника, па је кренуо карловачком ми-

¹⁶ Споменик СКА, 53, 1922, 102.

¹⁷ Исто, 94.

¹⁸ Јавор (Н. Сад) 1887, 357—358, 108—116.

¹⁹ Споменик СКА, 53, 1922, 116

²⁰ Исто.

²¹ Архив Музеја на Цетињу. Приновљени рукописи. Књига Г. Добијена акта од 1818. до 1858; акт заведен 16/28. III 1829.

трополиту, и том приликом је замолио проту да га препоручи митрополиту, што је овај и учинио.²²

Према писму Антонија Ђеловића, писаном у Рисну 9. маја 1833. и упућеном Пивљанима Тоши Љешевићу, игуману Викентију Тувекцићу и кнезу Аћиму Љешевићу, архимандрит Гаговић је умро у Одеси, где је код трговца Лучића оставио црквене књиге и све утвари које је носио са собом. Ђеловић је намеравао да путује у Русију, па је тражио да га Пивљани овласте да може од Лучића примити Гаговићеву заоставштину и донети је манастиру Пиви.²³

По народном предању, које је објавио ђакон Филип Радичевић, архимандрита Гаговића убили су Турци после његовог повратка из Русије.²⁴ Овоме треба додати и оно што је забележио 1935. Новица Шаулић, књижевник, по причању Аље Гаговића, старца од 90 година, и што ми је Шаулић саопштио 9. новембра 1942. Према овом причању, Гаговића је резалио везир пошто се вратио из Русије. Он му је замерио што је ишао у Русију и тамо тражио помоћ. Када му је Гаговић показао ферман на коме је био царски печат, везир му није смео ништа учинити, али је за њим послао каваза и потеру. Кад је Гаговић то приметио, наредио је своје слуге — ђаку Гају Гломазићу да са вредностима које су добијене у Русији бежи странпутицама, јер је видео да ће бити убијен. И заиста, Гаговић је тада убијен на реци Прачи, а ђак је успео да спасе драгоцености и однесе их у манастир Пиву.

К ВОПРОСУ О БИОГРАФИИ АРСЕНИЯ ГАГОВИЧА

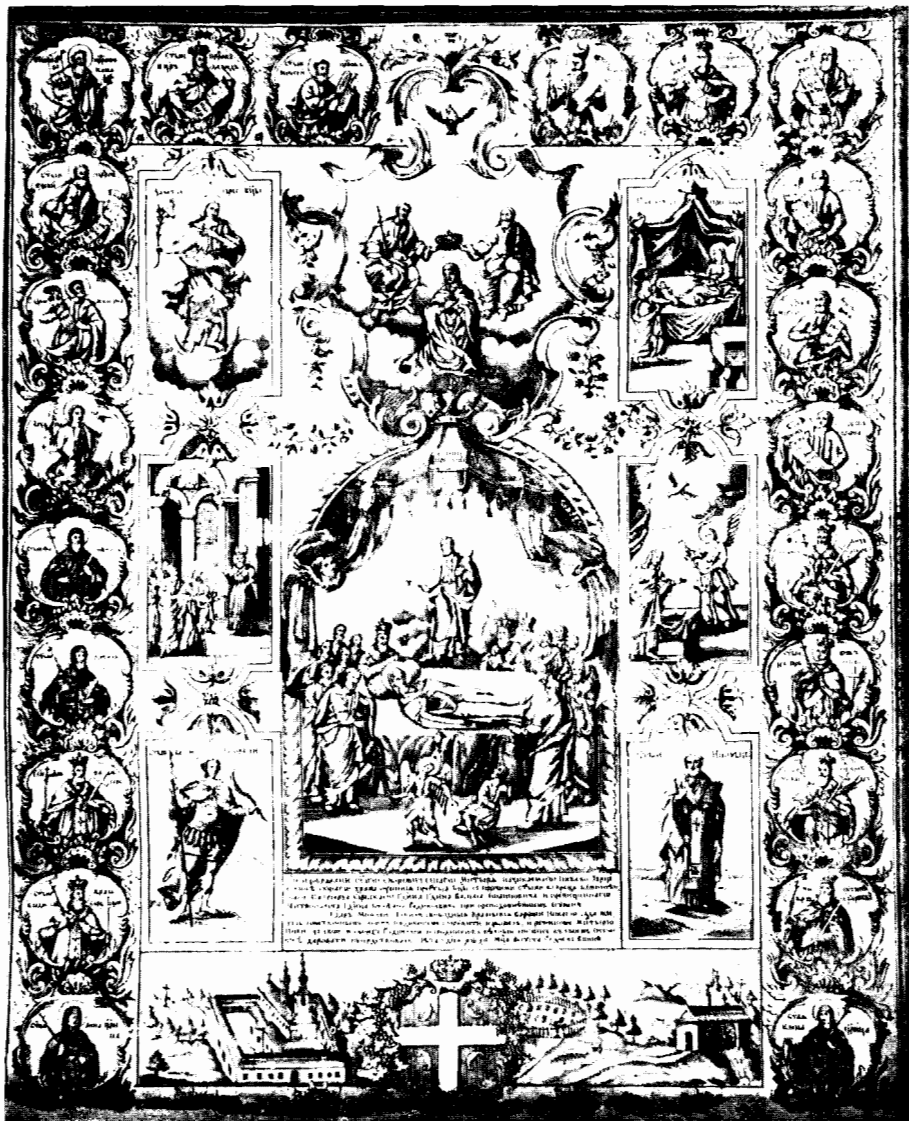
Полная биографија Арсения Гаговича, заслуженного деятеля конца восемнадцатого и начала девятнадцатого столетия не только для монастыря Пива, в котором он был архимандритом, но и благодаря его роли в подготовке восстания Кара-Геоργия и участию в движении и боях племен Герцеговины на стороне этого восстания, не существует. Сведения о Гаговичу разбросаны по литературе и по архивам, не собраны и не обработаны. В этом приложении сообщаются только некоторые из этих сведений, которые могут быть полезными тому, кто будет писать о Гаговичу, а именно: 1) о печатании в 1803. году стихотворения о победе над пашой Бушатлием, 2) о его посещении в 1804. году митрополита Стратимировича, 3) о переходе Гаговича в 1811. году в Сербию Кара-Геоργия, 4) о опубликовании в 1766 и 1804 году гравюры на меди, на которой показан монастырь Пива и 5) о смерти Гаговича.

Л. Дуркович-Јакшич

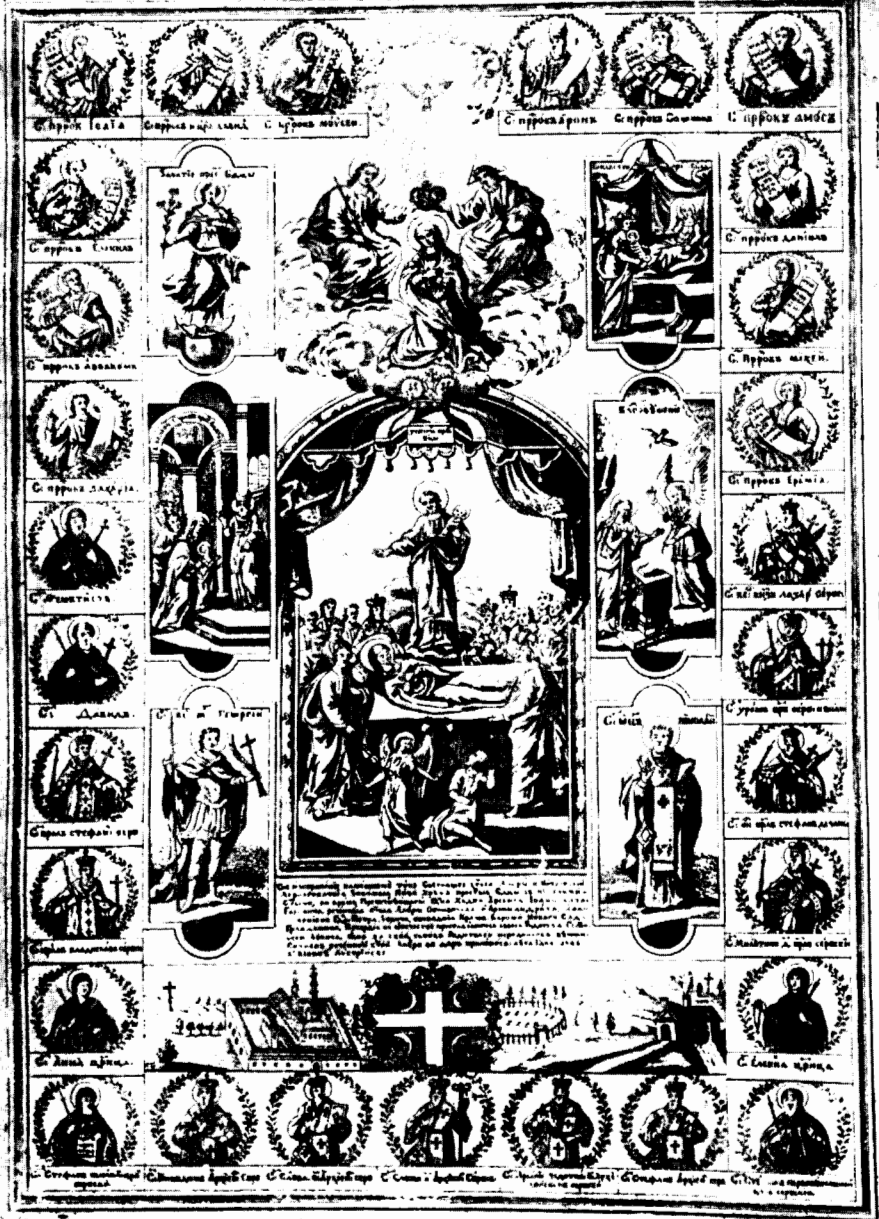
²² Универзитетска библиотека у Београду, Ибр. 111.

²³ Јавор (Н. Сад) 1887, 573.

²⁴ Просвјета (Цетиње) 1890, 118.

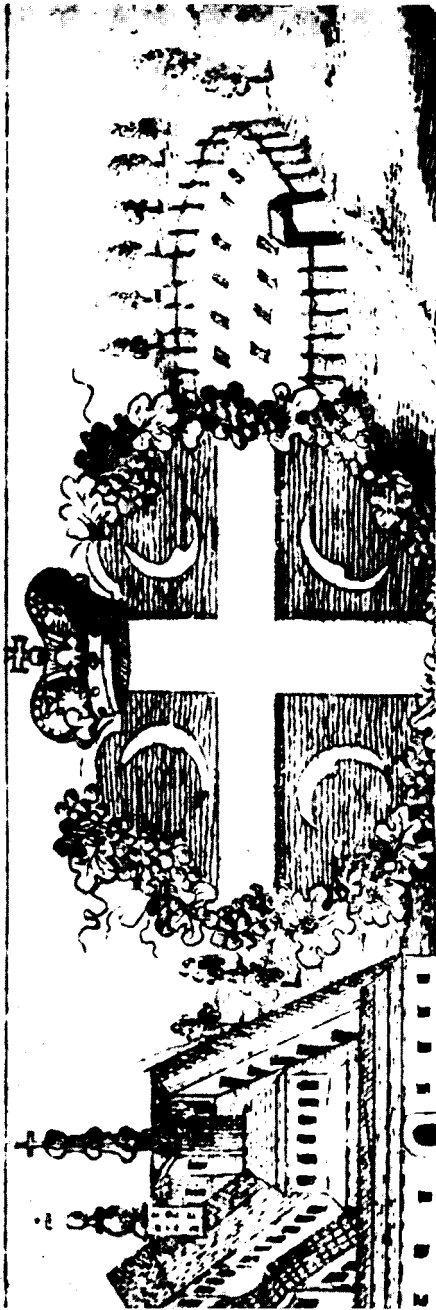

Сл. 1: Отисак бакрореза из 1766. године на коме је манастир Пива

Сл. 2: Отисак бакрореза из 1804. године на коме је манастир Пива

Сие изображеніе намѣщено въ тулу Состоаще стѣла Лавры и Митрополіи
 Херуфоловачкіа Зовомыя Пиди Храма престѣла Едцы съ протчимъ и
 стѣлимъ, со время Пречетнѣшаго Рана Хаджи Арсеніа Іоаннскнча
 Гарбанча, реченна стѣла Лавры Обознѣла и Архимандрита, и жал-
 веніеиъ Гар: Петра Лукнча, свободна Крале: Бароші Новаго Слала
 Праладанна, Бусераіа ко вѣчествѣ преставшагоа своего Роднела Г: Мо-
 русей Лукнча, Бѣко за сѣн, сѣнкъ Роднелѣмъ исроаннкоа вѣчнн-
 споменъ речѣннѣи стѣи Лавры въ даръ приложнса: лѣта Іана, 1804
 в' вѣннѣ Австрійск:

Сл. 3: Запис на бакререзу из 1804. године